

HENRY TEUNE

University of Pennsylvania

ZDRAVKO MLINAR

Univerza v Ljubljani

Razvoj i participacija

I. UVODNI PREGLED

Razvoj ubrzava krizu participacije. Osnovno pitanje je već prastaro: kako pojedinci mogu značajno participirati u sistemima rastuće veličine i kompleksnosti (engl. scale) ili obratno, kako veliki sistemi mogu biti prijemljivi za sve pojedince odreda? Očita alternativa — smanjivanje kompleksnosti sistema njegovim razvijanjem u male, posve autonomne lokalne političke jedinice, umanjuje i rezultate participacije do beznačajnosti.

Da bi se uklonile paradoksalne implikacije kompleksnosti i participacije, predlagano je niz institucionalnih promjena: stvaranje gradova-država; institucionaliziranje tehnoloških sredstava za interakciju pojedinac-sistem, kao što je kompjuterska obrada javnog mišljenja, proširivanje participacije na dotada neparticipativne institucije, npr. tvornice; proširivanje dometa participativnih pitanja u pojedinim institucijama čineći te institucije odgovornim za sve više aktivnosti koje se tiču pojedinca, npr. povećanjem decentralizacije. Također se preporučuje pripremljanje ljudi za djelotvorniju participaciju putem obrazovanja.

No, ostaje činjenica i bit će sve očitije da će, kako se povećava kompleksnost, odnosno razvija sistem, institucionalne veze između pojedinaca i sistema postajati sve oskudnije da bi se, kako kaže Dahl, u krajnjem slučaju ograničile na glasanje (Dahl, 1967). U drugoj krajnosti, zadovoljstvo koje pojedinac može imati od participacije u malim jedinicama izbljedit će u usporedbi s važnošću participativnih pitanja u sistemima s velikom kompleksnošću.

Teza ovog rada je da razvoj određuje načine participacije — participacione strukture sistema i načine kojima se pojedinci odnose prema njima. Iz makro-historijske perspektive, odnos između razvoja i institucionalnih struktura je izvor participacione krize u razvijenim zemljama, ali nikakvo mudro prestrukturiranje tih institucija neće pretvoriti pojedince u djelotvorne zakonodavce jednog kompleksnog sistema. Štoviše, kompleksnost sistema će u određenom času biti toliko velika da će se veze pojedinac-institucija-sistem prekinuti ili iščeznuti u ritualnim ostacima participacije. Ove će promjene pratiti

sve direktnija individualna participacija u sistemu. Kao što je pojava indirektnih, predstavničkih institucija zahtijevala određeni nivo kompleksnosti i kako su sistemi postajali kompleksniji, omogućena je veća institucionalna diferencijacija, tako kasnije razvoj uništava te institucije, omogućavajući novi način participacije. Štoviše, samo zaustavljanje razvoja može prekinuti ove razvojne promjene.

Upravo zbog toga što je ovaj razvojni proces već u toku, moguće ga je predskazati i promatrati pomoću suvremenih podataka te, djelomice, utvrditi da li, kada i pod kojim uvjetima se događaju promjene u participaciji. Specifičan oblik ovih promjena, koji proizlazi iz parcijalno konstruirane teorije razvoja može se jasno formulirati, modificirati i objasniti putem istraživanja. S takvim bi znanjem ljudi trebali biti sposobni da kontroliraju pravce ovih promjena, da minimiziraju dio neizbježnog koštanja promjena i da omogućće upravljanje ovim promjenama, umjesto da, kako je skoro uvijek u historiji bio slučaj, budu njihove žrtve.

II. MAKRO-RAZVOJNI POGLED NA PARTICIPACIJU

Makro-razvojna koncepcija participacije uključuje slijedeće: 1. jedan odnos komponenta-sistem, što će u ovom slučaju biti pojedinac i sistem, 2. jedan brži historijski pogled, tako da se promjene u participaciji mogu tumačiti u kontekstu razvojne dinamike, i 3. objašnjenje razvoja i njegovih procesa.¹

Prva od ovih točaka definira participaciju u najširem mogućem smislu: svako je ponašanje povezano s jednim društvenim sistemom a time i s ostalim komponentama sistema. U ovom smislu svaki element ljudskog ponašanja, svaki osnovni pokret pojedinca, može biti participacija ukoliko ili mijenja sistem ili otklanja promjene. Težište je na promjeni, a ne na održavanju postojećeg stanja.

Historijska dimenzija zahtijeva promatranje participacije u kontekstu sistemskih promjena ili njihove odsutnosti. Kako ove promjene često nisu lako zamjetljive u kontekstu protivurječnih trendova, one se moraju promatrati dugoročno, prije stoljećima nego decenijama. Iz participacije proizlaze promjene; ove promjene zatim izazivaju promjene u prirodi participacije. Da bi se promatrao ovaj proces potreban je dugoročan pristup.

Razvoj pruža opći kontekst za definiranje participacije. Komparativno istraživanje participacije pokazalo je važnost poznavanja specifičnog institucionalnog konteksta za prepoznavanje »participativnog čina«. U suvremenom svijetu ovaj institucionalni kontekst je skoro posve ograničen nacionalnim političkim sistemom. Ako se to ne zna, nije, npr., moguće shvatiti značenje izbora i glasanja pri izborima. Razvojni pogled, međutim, postavlja ove nacionalne političke i ostale institucije u općenitiji okvir; on objašnjava čemu ove institucije umjesto nekih drugih. U tom smislu razvoj pruža sveobuhvatni pogled na participaciju.

Takvom pristupu participaciji mogu se suprotstaviti postojeće rasprave i istraživanja. Većina istraživanja uzima pojedinca kao polaznu točku i promatra participaciju kao pojedinačni izbor u datoj situaciji, umjesto da se za-

¹ Ovo je učinjeno u našem radu »Dinamika razvojne promjene« (u pripremi).

pita zašto je pojedinac u takvoj situaciji i zašto postoji izbor.² U nekim se slučajevima karakteristike participacije na nivou sistema označuju kao neka agregatna karakteristika pojedinaca, npr. ukupni broj glasača, klasna distribucija glasanja ili partijskog članstva i upotrebljavaju za određivanje promjene sistema.³ U nekim drugim slučajevima nalazimo makro-historijski pogled, većinom deskriptivan, kao npr. evoluciju općih građanskih prava ili historijske odluke koje su rezultirale skoro potpunim uključivanjem svih ljudi u glasačku populaciju.⁴ Cesto se dinamika tih promjena prikazuje pomoću posebne politike razvoja u pojedinim zemljama, npr. pomoću zahtjeva određenih grupa, borbe za nove glasače ili usvojenih zakona. Ovaj posljednji je sličan pristupu koji ćemo mi upotrijebiti, izuzev po stupnju općenitosti i pokušaju usporedbe sadašnjeg ne samo s prošlim nego i s budućim vremenom.

U jednom dijelu literature i istraživanja participacija se direktno povezuje s razvojem. Na mikro-razini, participaciju se smatra više-manje presudnom za razvoj — npr. učešće seljaka u poljoprivrednim inovacijama.⁵ Neka istraživanja ukazuju na hipotezu decentralizacija-participacija. Čini se da je presudan faktor uključenost pojedinca u promjenama.

Na makro-razini, participaciju se uzima ili kao presudnu komponentu političkog razvoja, npr. povezivanje pojedinca sa širim društvenim i političkim sistemima u izučavanjima »mobilizacije«, ili kao neovisni faktor, ponekad štetan za razvoj. Prvi shvaćaju participaciju kao povezivanje pojedinca s opsežnijim sistemima, obično više sa stanovišta doprinošenja nego izbora i potrošnje.⁶ Drugi je shvaćaju kao artikulaciju zahtjeva uperenih protiv slabosti i nesposobnosti organa vlasti (Huntington, 1968). Prvi postavljaju pitanje: može li biti razvoja bez participacije; drugi: može li biti razvoja uz participaciju (simultano)?

Teorijske pretpostavke ovoga rada daju putokaze za historijsku analizu. Među njima je i primjenljivost pojma participacije. U sistemima male kompleksnosti participacija, kao utjecaj pojedinca na sistem, je beznačajna. Ključni organizacioni princip je princip članstva u društvenom sistemu. Princip članstva je princip sličnosti. S povećanjem kompleksnosti sistema, princip sličnosti više nije dovoljan za participaciju. Javlja se previše razlika. Ove razlike stvaraju jednu historijsku krizu iz koje proizlazi ili jak centralni autoritet (koji sprečava da rastuće razlike anarhijom ugroze zajedništvo) ili porast predstavničkih institucija za participaciju koje priznaju klasne i religiozne razlike i druge interese. Sve do sada se na ove razlike reagiralo ili represijom ili stvaranjem diferenciranih institucija koje apsorbiraju sve veće različitosti.

Historijski gledano, potrebno je znati kako je pojedina nacija reagirala na razne rastuće različitosti — je li novo-diferenciranim grupama osiguravala institucionalne veze sa sistemom. Većina tih grupa imale su ekonomsku bazu: gradove, sloj trgovaca, radničku klasu, seljaštvo i slično. One opsežnije odražavaju rascjep koji još uvijek postoji u nekim sistemima i utječe na političku

² Na ovome se temelji kritika studija glasačkog ponašanja koje upotrebljava anketu.

³ Ovim se pitanjem bavi komparativna studija participacije koju su izradili S. Verba i suradnici, gdje je sistemsko svojstvo participacije konceptualizirano i određeno kao distribucija individualne participacije po klasama. Za izvještaj o dijelu ovog istraživanja vidi S. Verba, N. Nie i J. Kim: 1971.

⁴ Nekoliko historijskih studija ukazuje na ovaj proces uključivanja, koji je u nekim zemljama bio postepen i miran a u drugim buran.

⁵ Veći dio istraživanja o arsprostranjivanju inovacija u ruralnom razvoju bavi se uključivanjem pojedinca u proces promjena. Vidi npr. E. M. Rogers: 1968.

⁶ Studije društvene i političke mobilizacije zastupaju ovaj pogled. Za raspravu vidi D.: Apter: 1965.

participaciju (npr. glasački obrasci), ovisno o tome kako, gdje, kada i koliko dobro su ove grupe povezane s nekim participativnim institucijama.

Druga historijska faza, kojom dominira ono što ćemo nazvati institucionalnom participacijom, dostiže punu zrelost u visoko razvijenim sistemima, u vrijeme kada se u zemljama u razvoju uvode diferencirane predstavničke institucije. Različitost, posebno individualna različitost je prevelika a da bi se reducirala i obuhvatila s nekoliko participativnih institucija. Institucionalna participacija građana nije u razvijenim zemljama možda nikada bila toliko obuhvatna i toliko »participativna« kao što je danas, ali su ipak za sve veći broj ljudi ove institucije nedostatne, što se odražava u opadanju jačeg identifikiranja s političkim strankama kod mladih ljudi. Pojedince je već zahvatio »zakon gornjih granica« i on ne može značiti ništa drugo do nezadovoljstva za one koji teže »participativnom« društvu. Oni nemaju dovoljno vremena, slobodnog vremena, da bi se posvetili institucijama — svi će doživjeti neuspjeh pokušavajući da budu dobri građani, informirani, pažljivi i istaknuti. Institucijama upravljaju profesionalci koji, bez obzira koliko dobre njihove namjere bile, moraju manipulirati ljudima. Institucijama je sve teže i teže da obuhvate razlike jednom kolektivnom akcijom.

Ova rasprava pretpostavlja određene opće zakone društvenog ponašanja. Ti zakoni počinju djelovati pod određenim uvjetima a ovi se uvjeti mogu objasniti nekim drugim zakonima. Svi sistemi i svi pojedinci podliježu ovim društvenim zakonima, mada po slobodnom izboru mogu na bezbroj različitih načina slijediti te zakone. Može se navesti rijeke da teku uzvodno, ali se time ne krše zakoni gravitacije.⁷ Razvoj ima općepoznate implikacije a odnos između razvoja i participacije u jednom dijelu svijeta ima posljedice za druge dijelove, usprkos tome što se neki mogu za neko vrijeme povući. Naša rasprava je usmjerena na razvijene dijelove svijeta. Jer, upravo je tamo veza razvoj-participacija najjasnije izražena a kriza participacije najvidljivija.⁸

III. TEORIJSKI OKVIR

Pojam sistema

Društveni sistem je jedinica čija je karakteristika razvoj. Sistem je logički pojam koji se odnosi na: 1. najmanje dva elementa koji se mogu definirati, 2. najmanje jedno pravilo međuovisnosti, tako da promjena jednog elementa dovodi do promjene drugih, i 3. najmanje dvije vremenske točke.

Bilo koji skup (engl. set) društvenih objekata, definiranih ili nedefiniranih, može zajedno imati svojstvo sistema; međuovisnost je osnova da elementi skupa postaju komponente sistema. Definiranje jedinica analize je jedna od primjena pojma sistema u društvenim znanostima.⁹ Većina društvenih sistema ima nekoliko pojedinačnih elemenata (jedna od mogućih nedefiniranih jedi-

⁷ Prisutnost zakonitih odnosa ne isključuje izbor ili različitost. Dapače, predviđanje posljedica izbora neophodno je za sam izbor. Većina društvenih zakona poprima oblik »ako-onda«; nekima od ovih uvjeta može se lako manipulirati, nekim drugima samo uz velike žrtve, a nekima, bar za sada, nikako. Iako dijelimo mišljenje ostalih da razvoj zahtijeva kompleksnost, ipak ne mislimo da će se svi sistemi razviti, nego samo da će njihov razvoj, ukoilko se razvijaju, vjerojatno imati posljedice.

⁸ Ova ograda čini ovaj rad manje relevantnim za zemlje u razvoju. Međutim, veći dio suvremene literature o razvoju pridaje više pažnje zemljama u razvoju. Zbog toga je možda ova literatura također pristrana u odnosu na prošlost razvijenih zemalja više nego u odnosu na njihovu budućnost.

⁹ Ovo je samo jedna upotreba sistemskog modela. Postoje i druge, kao što su logika za simulaciju ili »struktura« za teoriju.

nica u društvenim znanostima), nekoliko elemenata sastavljenih od pojedinaca, više vrsta kompleksnih pravila međuovisnosti i više vremenskih točaka. Jedan »protejski« oblik društvenog sistema bio bi: dva čovjeka povezana tako da jedna promjena kod A dovodi do promjene kod B u dvije vremenske točke. To bi bio zatvoren, deterministički sistem od dvije komponente i bez povratne sprege. Skoro svi društveni sistemi su kompliciraniji od ovog primjera.

Kad su elementi jednom vremenski povezani, oni postaju komponente jednog sistema koji je onda definiran kako pomoću tih komponenata tako i pomoću njihovih veza. Svi sistemi imaju određeni broj općih karakteristika: broj komponenata, broj karakteristika tih komponenata, jačinu veza među komponentama, prirodu tih veza — jesu li one direktne, od jedne komponente ka drugoj ili indirektna, pa povezuju sve komponente ali ne direktno, ima li svaka komponenta vezu u obliku povratne sprege itd. Na primjer, sistemi u kojima je svaka komponenta povezana kružnom povratnom spregom (engl. feedback loop) mogu se nazvati demokratskim sistemima a oni bez takve sprege autoritarnim sistemima.

Razvoj

Razvoj se odnosi na kompleksnost društvenih sistema. Kompleksnost se odnosi na *različitost i međuovisnost komponenata sistema*. Kompleksnost se, prema tome, temelji kako na »relacijskim« karakteristikama komponenata tako i na njihovim vezama. Svojestvo međuovisnosti koje tvori kompleksnost jest *integracija*. Drugim riječima, kompleksnost znači integriranu različitost (Bruner, 1971). Stupanj razvoja sistema je, prema definiciji, njegova kompleksnost u bilo kojoj vremenskoj točki. Isto tako prema definiciji, *razvojna promjena je bilo kakvo povećanje u kompleksnosti sistema u dvije ili više vremenskih točaka*.

Ove dvije dimenzije kompleksnosti, integracija i različitost, moraju se jednako vrednovati pri procjeni razvoja bilo kojeg sistema. Prema tome, mogu postojati sistemi visoke integracije i male različitosti ili velike različitosti i niske integracije. Nadalje, svaki društveni sistem može se procjenjivati pomoću razvoja i razvrstati prema svojem razvoju nasuprot drugom sistemu iste vrste.¹⁰ Usprkos ovoj varijaciji i odgovarajućoj tipologiji koja se temelji na dvije dimenzije kompleksnosti, postoje granice do kojih se svaka dimenzija može neovisno mijenjati. Jedan sistem s premalo integracije može propasti zbog svoje različitosti. Sistem s previše integracije za dati stupanj svoje različitosti može stagnirati. Prvi od ovih odražava se u mnogim suvremenim nerazvijenim zemljama; drugi, u sistemima s čvrstom centralnom kontrolom unatoč znatnoj različitosti. Prvi zahtijeva smanjenje različitosti da bi se pojačala integracija ili, obratno, jačanje integracije kroz centralizirane, prinudne institucije. »Uravnoteženi« društveni razvoj povećava uzastopno integraciju i različitost.

Stupanj integriranosti nekog društvenog sistema temelji se na tri specifične, neovisne integracije.¹¹ Uzete skupa, ove tri dimenzije mogu se označiti kao jedinstvena »vjerojatnost« za svaki sistem. Prvo, iako su u sistemu sve komponente *ex definendum* međuovisne u nekom malom stupnju već na

¹⁰ Razvoj bi se također mogao primijeniti i na nedruštvene sisteme.

¹¹ Za razradu ovoga u kontekstu političkih sistema vidi H. Teune: 1971.

temelju svoje pripadnosti sistemu, ipak postoji varijacija u stupnju u kojem će promjene djelovati na sve komponente sistema — stupnju u kojem su one »unutar ili izvan« veza međuovisnosti.¹² Mjera u kojoj svaka komponenta ima jednaku vjerojatnost (bez obzira na jačinu te vjerojatnosti) da mijenja druge komponente i/ili da bude promijenjena, ukazuje na *inkluzivnost integracije*.

Druga dimenzija odnosi se na broj područja i vrsta karakteristika komponenata koje su međuovisne. Tako je jedan sistem čije su komponente međuovisne samo s obzirom na jedno ili mali broj područja, kao što je ekonomija, manje integriran nego onaj kod kojega su sva svojstva komponenata povezana. Ovo je *ekstenzivnost integracije*.

Treće, postoji mogućnost da jedna promjena u jednoj komponenti dovede do promjene u stanju sistema, do promjena u drugim komponentama, ili oba. Ovo uključuje stupanj sigurnosti da promjene predskazuju druge promjene i ta je dimenzija *jačina integracije*.

Integracija svakog sistema je kombinacija ovih triju dimenzija koje su za svrhu ove rasprave uzete kao jednako vrijedne. Ako se govori statističkim jezikom, prva se odnosi na *varijancu* među pojedinačnim komponentama prema tome koliko je svaka međuovisna, druga na proporciju svojstava onih komponenata koje su uključene, a treća na prosječne ili srednje vjerojatnosti za međuovisnost pojedinih komponenata. *Potpuno integriran sistem* bio bi onaj u kojem bi se *sa sigurnošću svaka karakteristika svake komponente mijenjala s istom vjerojatnošću, djelovanjem svake određene promjene neke druge komponente*. Takav bi sistem bio deterministički, mehanički sistem. Ovakav sistem predlažemo ovdje kao standardnu mjeru prema kojoj se može procjenjivati stupanj integracije nekog društvenog sistema.

Društveni sistemi su relativno slabo integrirani, za razliku od integracije bilo mehaničkih bilo bioloških sistema. U prosjeku bi prilično dobro integrirani nacionalni politički sistem u nekim područjima imao jačinu manju od 0,3, ako ozbiljno shvatimo rezultate nekih društvenih istraživanja.¹³ Krupan porast integracije društvenog sistema značio bi bolje predviđanje kroz više sektora (npr. jedan bi politički akt bolje predskazao ekonomsko ponašanje) i svaka bi promjena neke komponente sistema imala odjeka širom sistema. Razvojno gledajući, sistemi su integriraniji ukoliko ponašanje jednog sektora ili komponente predskazuje ponašanje svih drugih sektora ili komponenata (tj. područja). Obratno, manje razvijeni sistemi imat će predviđanja nižeg stupnja, predviđanja koja su svojstvena sektorima a ograničena u regijama i socijalnim stratama. Pri generaliziranju o cijelom sistemu ili pri predskazivanju promjena, manje razvijeni sistemi imaju više teškoća nego razvijeniji: razvoj olakšava generalizaciju i predviđanje.¹⁴

Postoje dva osnovna načina kojima jedna komponenta može utjecati na drugu komponentu ili je promijeniti. Prvi je interakcija, kojom jedna kom-

¹² Time se već postavlja problem kako izbjeći tautologiji, što ograničava varijancu na ona svojstva koja se odnose na integraciju, stabilnost itd.

¹³ Ovo je samo gruba procjena korelacija među pojedincima, lokalnim jedinicama itd. za više područja, npr. predviđanje ekonomskih, za razliku od političkih varijacija, ili društvenih karakteristika u usporedbi s političkim stavovima. Kada bi takve korelacije bile jedan uzorak svih »korelacija«, po svim sektorima i razinama, mogle bi poslužiti kao jedan relativno precizan pokazatelj integracije sistema.

¹⁴ Što je viši stupanj razvoja, a time i međuovisnost, to su »bolji« statistički odnosi. Prema tome, razvoj omogućava ekonometrijske i druge modele predviđanja, a vremenom i bolje modele.

ponenta direktno utječe na drugu, u nekim slučajevima i jednosmjerno.¹⁵ Iako se interakcija često definira pomoću odnosa »licem u lice«, presudno je pitanje da li je ponašanje usmjereno na neke druge određene osobe ili komponente ili nije. Druga vrsta međuovisnosti je indirektna; u njoj ponašanje jedne komponente doprinosi promjeni stanja sistema, njegovih ukupnih karakteristika a time, indirektno, i promjeni ostalih komponenata sistema. Prvi je lični, često nejednak a ponekad i prisilan. Drugi od ovih je bezličan, indirektan i općenit.

*Različito*st komponenata sistema određuje se uspoređivanjem svake komponente sa svim ostalim: na koliko načina i u kojem stupnju su svojstva tih komponenata slična ili različita. Dok je integracija svojstvo dinamike sistema, različito

st je strukturalna karakteristika. Komponente sistema mogu biti definirane (institucije, grupa, područja) ili nedefinirane (pojedinci ili posebne stavke ponašanja). Kod svakog određenog sistema ili skupa sistema komponente moraju imati vidljive empirijske potvrde.

Svaka komponenta sistema ima x svojstava sličnih svojstvima ostalih komponenata ili svake druge komponente i y ($N - x$) svojstava različitih od svojstava ostalih komponenata ili svake druge komponente.¹⁶ Ključ za razumijevanje kompleksnosti je pomak u *stupnjevima* sličnosti i razlika. Osnovni zakon razvojne dinamike jest da svako povećanje u broju svojstava neke komponente povećava vjerojatnost da će ta komponenta imati jedno slično svojstvo s ostalim komponentama, ali istovremeno povećava i vjerojatnost da će ta komponenta kao cjelina biti različita od svake druge komponente.¹⁷ Prva vjerojatnost raste aritmetički, druga eksponencijalno. Tako kompleksnost sistema bitno ovisi o broju svojstava njegovih komponenata; sličnost i razlike među komponentama su strukturalni uvjeti za međuovisnost. Bez integracije razlika, međutim, nema kompleksnosti već postoje samo slučajne razlike.

Ova definicija kompleksnosti omogućava precizno razlikovanje veličine i kompleksnosti. Veličina se donosi na broj komponenata jednog sistema koje se autonomno mijenjaju ili mogu biti mijenjane, odnosno razlikuju se od drugih. Kompleksnost se, naprotiv, odnosi na različito

st komponenata bez obzira na broj. Zato nacionalni politički sistemi, velikih populacija i niskog razvoja, imaju pozamšnu veličinu ali malu kompleksnost. U sistemima male kompleksnosti pojedinci se ne mogu autonomno mijenjati ili biti mijenjani; prije se mijenjaju ili bivaju mijenjane grupe ili kategorije.

Mada se veličina svake jedinice može povećati aritmetički, kompleksnost sistema će, nakon određene točke, rasti eksponencijalno. Ova činjenica čini per capita mjere, koje prije izražavaju veličinu nego kompleksnost, s razvojem sve značajnijima. Ako se ne razlikuje veličina od kompleksnosti, onda je participativni doprinos svakog pojedinca, kao funkcija veličine sistema, umanjnjen; ako se uzme u obzir kompleksnost, važnost pitanja participacije rasti

¹⁵ Ovim se bavi konceptualna literatura o moći. A ima moć nad B ako, kada A djeluje, B čini nešto što inače ne bi činio. Ali A djeluje (ili reagira) na B itd.

¹⁶ Ovdje su zanemareni stupnjevi razlike posebnim dimenzijama u korist linearnog mjerila: slično je ili nije slično. Svako pročišćavanje mjerila učvrstilo bi naše točke gledišta.

¹⁷ Ovo je jedna logička tvrdnja za koju se pretpostavlja da je pod određenim uvjetima empirijski točna. Također, činjenica da se jedna stvar mijenja na dva ili više načina kao rezultat promjene na samo jedan način, uključuje logiku razina, mada često izraženu u obliku suprotnosti ili dijalektike, koja se u društvenom svijetu nalazi daleko češće nego igdje drugdje.

će brže od veličine. Veličina, prema tome, ne mora nužno umanjiti važnost participacije pojedinca.¹⁸

Iako su veličina i kompleksnost pojmovno različiti, oni su povezani. Veličina je granica kompleksnosti — gornja granica kompleksnosti. Ova gornja granica ovisna je o broju karakteristika koje može imati svaka komponenta. Prema tome, ako je svaka komponenta »preopterećena« svojstvima, odnosno ako ih više ne može apsorbirati, jedini način da se poveća kompleksnost sistema (pod pretpostavkom da je međuovisnost visoka) jest povećanje broja komponenata sistema a time i stupnjeva slobode za različitost u sistemu. Granice veličina — kompleksnost i odnos među njima jasno se vide u organizacijama gdje je različitost djelovanja prevelika za veličinu organizacije. Komponente su preopterećene, kao što je često slučaj s fakultetom koji pokušava pokriti cjelokupnu disciplinarnu različitost. Organizaciono rješenje ovog problema je ili u povećanju veličine ili u smanjenju različitosti. Međutim, u slučaju većine nacionalnih političkih jedinica, smanjenje različitosti veličinom neće biti djelotvorno za neko vrijeme, a nakon toga različitost se ipak može povećati otvaranjem sistema i njegovim povezivanjem s različitošću drugih sistema (Mlinar, 1972).

Participacija

Participacija se odnosi na široku skupinu sistemskih fenomena. Ti su fenomeni: ponašanje komponenata jednog društvenog sistema, koje povlači za sobom promjene u drugim komponentama, u stanju sistema ili oba. To se, strukturalno, odnosi na veze između komponenata i sistema; bihevioralno, odnosi se na ponašanje komponenata koje izaziva promjene na razini sistema, direktno ili indirektno. Ovo je opća definicija. Ono što tvori participaciju u svakom određenom sistemu mora se izraziti pomoću svojstava tog sistema.

Identifikacija komponenata jednog sistema ovisi o prirodi tog sistema. Kako društveni sistemi imaju više razina agregacije komponenata — pojedinci, grupe, institucije, lokalne političke jedinice itd. — to će odgovarajući stupanj agregacije komponenata ovisiti kako o prirodi sistema tako i o domeni ponašanja sistema koju treba objasniti. Iako stupanj razvoja sistema određuje da li je, koliko i u odnosu na što, pojedinac autonomna komponenta sistema, uporište preostalog dijela ove rasprave bit će pojedinac.

Važnost sistemskog konteksta participacije može se ilustrirati činom pisanja križića na komadu papira. Kada se to čini kod kuće, onda to nije participacija; isti čin, međutim, u glasačkoj kabini jest participacija, ali samo za jedan određeni sistem ili za određeni skup institucija. Participativni čin izvršen u Kanadi nije participacija u nekom drugom političkom sistemu, unatoč internacionalnim implikacijama.

Sistemske kontekste participacije mogu se vrlo određeno izraziti — npr. posebne nacionalne političke institucije; one se mogu uopćavati kroz više sistema, kroz demokratsku prirodu sistema. Jedna od najopćenitijih i najširih takvih karakteristika sistema jest razvoj.

Postoje tri kvalitativno različite strukture participacije koje imaju posljedice na aktivnost pojedinaca a javljaju se kako se razvoj (kvantitativno

¹⁸ Vidi R. Dahl: *op. cit.* za raspravu o veličini, značajnom rasuđivanju i utjecaju na značajne odluke.

definiran pojam) povećava: simbolična, institucionalna i sistemska participacija. Ovi načini participacije prisutni su u svim »empirijskim« društvenim sistemima; no, jedan ili drugi način prevladava. Razvojni kontekst tako definira što je participacija i koje su vrste participacije moguće. Dat ćemo kratki opis ovih načina kako bi naglasili razlike.

Historijski gledano, u razvijenim zemljama prevladava institucionalna participacija s već vidljivim pomakom ka sistenskoj participaciji. Ovaj pomak djelomično objašnjava »krizu participacije«. Manje razvijene zemlje nalaze se na prijelazu k institucionalnoj participaciji — razvoju diferenciranih, reprezentativnih, participativnih institucija i veza pojedinaca s njima. Za razvijeni svijet pitanja su usredotočena na beznačajnost institucionalne participacije s obzirom na sve veću i veću kompleksnost i međuovisnost. Za manje razvijene zemlje pitanja participacije usredotočena su na formalizam participacionih institucija — njihovu manipulaciju od strane elita i njihovu nesposobnost da reprezentativno izražavaju postojeće razlike na odgovarajući način — te na moguće opasnosti koje participacija postavlja izražavajući zahtjeve da organi vlasti odgovore na ukupne potrebe pojedinaca, što je karakteristika simboličke participacije.

Participacija u uvjetima niskog razvoja: simbolička participacija

Kako je kompleksnost sistema mala, postoji mala različitost i slaba međuovisnost. Mada postoji diferencijacija »uloga«, osnovni princip društvenog sistema je sličnost. Participacija je repetitivno potvrđivanje onih nekoliko sličnosti koje postoje. Štoviše, postoji mala individualna diferencijacija pa je, stoga, pojam autonomnog individualnog utjecaja na sistem beznačajan. Nadalje, kako su promjene sistema male, to i participacija, definirana kao svrsishodno ponašanje orijentirano ka promjeni, postaje beznačajna. Zbog malih razlika odluke može izraziti i jedan predstavnik; kada se odluke donose kolektivno, naglasak se stavlja na jednoglasnost.

Svi postojeći društveni sistemi posjeduju neke aspekte ove vrste participacije ali je ona najčešća i prevladavajuća u sistemima male kompleksnosti bez obzira na veličinu, kao što su sela, nomadska plemena i države koje imaju nizak stupanj razvoja ili su ugrožene rastućom različitošću.

Participacija u uvjetima znatnog razvoja: institucionalna participacija

S diferencijacijom simbolička participacija ustupa mjesto rastu nekolicine institucija koje odražavaju dominantne obrasce različitosti. Pojedinac je djelomično povezan s institucijama a institucije potom djeluju na sistem. Kako individualna diferencijacija nije dalekosežna, postojeće razlike mogu se svrstati u klase, partije i slične segmente.¹⁹ Funkcija institucija je da predstavljaju postojeću različitost. Štoviše, legitimnost institucija određena je time koliko dobro one odražavaju postojeću različitost. Participacija je indirektna; odnos među pojedincima je više jednosmjernan nego uzajaman i ravnopravan. Nadalje, što je viši stupanj razvoja to ove institucije postaje sve više diferencirane i raznolične unutar samih sebe, sve do točke gdje počnu nedjelotvorno odražavati različitost svog članstva.

¹⁹ Literatura o političkom razvoju govori o razvoju diferenciranih političkih institucija. Vidi G. Almond i G. Powell: 1966.

Institucionalna participacija danas je prevladavajući način participacije u većini više razvijenih zemalja. U prošlosti su neke od najistaknutijih ovakvih institucija bile crkva, naselje, etnička grupa; danas su to političke partije, sindikati i privredne organizacije.

Participacija u uvjetima visokog razvoja: sistemska participacija

Sistemska participacija uključuje direktno povezivanje pojedinca sa sistemom. Participativni čin temelji se na autonomnim pojedincima koji svjesno djeluju da bi promijenili više stanje samog sistema nego druge komponente. Različitost i međuovisnost pružaju vjerojatnost da će svaki čin pojedinca imati posljedice na razini sistema. Nadalje, umjesto rascjepkanih, specijaliziranih djelatnosti u slobodnom vremenu, svaki čin, svaki tip ponašanja — od kupovanja robe široke potrošnje do obavljanja posla — postaje bitan za sistem a time i politiziran. Ne postoji posebna kategorija participativnog ponašanja koje bi bilo ograničene različitosti i usmjereno kroz institucije. Pojedinaac, u uvjetima maksimalnog razvoja, postaje direktno povezan sa sistemom. Nema ponašanja koje bi bilo ne-sistemska i ne-participativno.

Iako se u visoko razvijenim društvima pojavljuju neki aspekti sistemske participacije, zasad ni u jednom društvu ovaj način ne prevladava. Neki primjeri elemenata ovog načina su: politizacija individualne potrošačke kupnje (kakav deterđent ili auto kupiti?) da bi se poboljšala okolina; tendencija velikih poslovnih organizacija da stalne hijerarhijske odjele zamijene privremenim radnim grupama za određene zadatke; spremnost nekih ljudi da preuzmu odgovornost za ono što su učinili njihovi nacionalni »donosioci odluka« i sl.

IV. DINAMIKA RAZVOJNE PROMJENE I POMAK U NAČINIMA PARTICIPACIJE

Dinamika razvojne promjene — zbog čega se različitost i integracija pojavljuju, prepliću i stvaraju daljnju različitost i integraciju — uključuje nekoliko faktora, od kojih su neki konfliktni. Središnja komponenta razvojne promjene, koja utječe na participaciju više nego drugi faktori, jest strukturalna promjena.

Strukturalna promjena se javlja u dva povezana, opća tipa. Prvi se odnosi na promjene u prirodi strukture (da li je nešto prisutno ili nije) i svojstvima strukture međuovisnosti (kao npr. postoji li kružna povratna sprega i kakva je njezina inkluzivnost). Drugi se odnosi na relacijska svojstva komponenata. Prvi uključuje ponašanja komponenata i sistema a drugi strukturalni potencijal za povezivanje komponenata sa sistemom. Promjene u strukturalnom potencijalu za međuovisnost zahtijevaju kako sistemska dinamiku tako i dinamiku na razini komponenata. Ovo će biti u žarištu naše rasprave o razvojnoj promjeni — kako opće strukturalne promjene dovode do promjena u prevladavajućim strukturama participacije. Drugim riječima, najveći dio ove analize bit će ograničen na dinamiku agregatne strukturalne promjene.

Postoji više vrsta relacijskih svojstava. Dvije takve vrste su relacijska svojstva u užem smislu, kao npr. otac i vođa, i relacijska svojstva izvedena usporedbom svojstava dvaju ili više objekata, kao npr. jednakost. Ova posljednja svojstva su agregatna relacijska svojstva. Za razvojnu promjenu i promjene u odnosima pojedinac—sistem, presudna vrsta izvedenih relacijskih

svojstava je sličnost i razlika među svojstvima komponenata. Možemo razlikovati dva tipa takvih izvedenih relacijskih svojstava: karakteristike pojedina, kao što su vještine, stavovi itd. i stavke, tj. odnos pojedinca i jednog objekta ili skupa objekata, kao što je posjedovanje zemlje ili isključivih prava na upotrebu zemlje. Iako je ovakvo razlikovanje važno, jednako kao i druga, za objašnjenje raznih aspekata razvojne dinamike (kao npr. razmjena: konflikt: kooperacija), u ovoj analizi oni će biti grupirani u jedinstvenu kategoriju koju nazivamo svojstva.

Temeljna dinamika strukturalne promjene, koja je izražena sličnošću i razlikama a odnosi se kako na dimenzijsku kompleksnost razvoja tako i na strukturu participacije, izvedena je iz logike vjerojatnosti, a tvrdi se da vrijedi za društvene sisteme pod određenim uvjetima. Pitanje o tome kako se svojstva dodjeljuju pojedincima i kako ih oni prihvaćaju za sada ćemo ostaviti po strani, jednako kao i pitanje veličine, broja komponenata sistema. Nadalje, potrebno je još jedno razlikovanje: između *raznovrsnosti* svojstava i *ukupnog broja* svojstava. Relacijska svojstva strukturalnih komponenata jednog sistema jesu suma svojstava komponenata.²⁰ Ukupni broj takvih svojstava je jedna karakteristika sistema; broj različitih vrsta svojstava je systemska karakteristika raznovrsnosti.

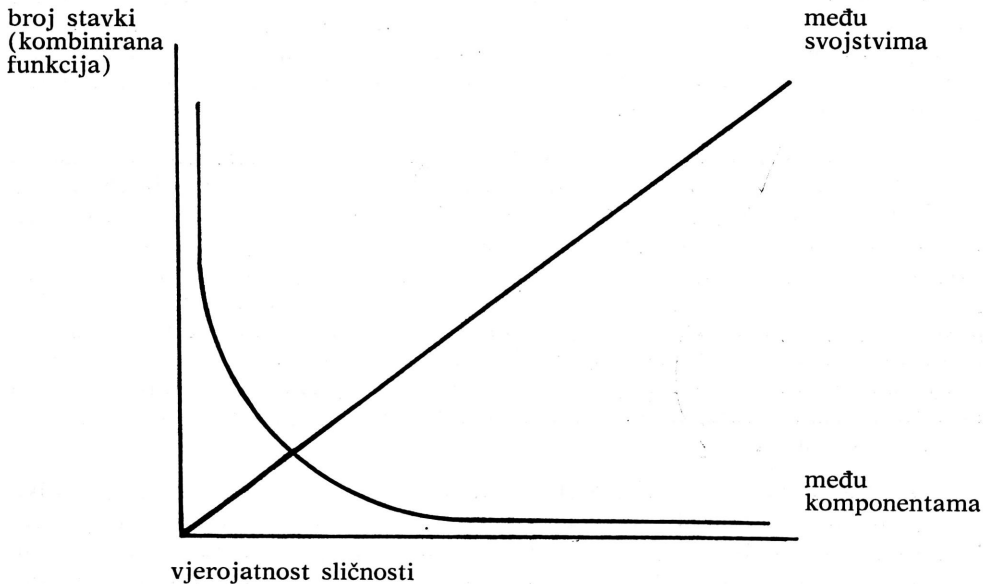
Zakoni agregatne različitosti i inkluzivne sličnosti, izvedeni iz logike vjerojatnosti, tvrde da što je veći broj ukupnih svojstava sistema i što je veći broj svojstava svake komponente, to je veća i vjerojatnost da će svaka komponenta biti slična ostalima na najmanje jedan način i različita kao cjelina. Ono što je tu presudno jesu dvije razine sličnosti i razlike — vjerojatnost da će svako pojedino svojstvo u nekom skupu biti slično drugom skupu i vjerojatnost da će dva skupa biti slična u svom totalitetu. Ovo razlikovanje razina znači da ako ukupni broj svojstava i raznovrsnost sistema rastu i ako raste broj svojstava u svakom podskupu, vjerojatnost sličnosti među svim svojstvima neke komponente raste *linearno*, a vjerojatnost razlike i jedinstvenosti između cjelokupnih skupova svojstava svake komponente raste *eksponencijalno*.

Skup nekih svojstava, od kojih su neka slična a neka različita, objašnjava ovaj zakon (npr. A, A, A,; B, B, B,; C, C, C,; ...). Dvije implikacije ove vjerojatnosti su pouzdane. Prvo, kada su jednom ova svojstva dodijeljena objektima, što je jednako uzimanju jednog slučajnog (ili bilo kojeg) podskupa iz skupa ovih svojstava, vjerojatnost da će svaki podskup sadržavati jedno svojstvo koje je slično svojstvu u bilo kojem drugom podskupu je linearna funkcija broja ukupnih svojstava u skupu, broja različitih svojstava u skupu i broja svojstava u svakom podskupu. Drugo, vjerojatnost da će bilo koja dva podskupa biti jednaka u svakom smislu, opet je funkcija ukupnog broja svojstava u skupu i raznovrsnosti tih svojstava i broja svojstava u svakom podskupu. Samo, ova je funkcija eksponencijalna. Ukupni broj mogućnosti kombinacija u svakom skupu je 2^n , uključujući i nulti skup.²¹ Odnos između ova

²⁰ Postoje relacijska svojstva »u užem smislu« kao npr. elita (elita-masa), vođa (vođa-sljedbenik), koja nikad ne mogu biti svojstva nekog pojedinačnog objekta ili pojedinca. Ona zahtijevaju drugu vrstu analize. Ovdje je riječ o svojstvima koja se mogu dodijeliti pojedincima — i koja su zbog toga »agregatna«.

²¹ Ovdje se ne daje potpuni opis. Eksponencijalna funkcija bi se morala modificirati u skladu s pretpostavkama o premještanju, isključivanju nultog skupa itd.

dva zakona pruža osnovu za izračunavanje mogućnosti određenog broja načina da neke dvije komponente budu slične i mogućnosti da svaka bude jedinstvena. Ovaj je odnos niže prikazan.

Jedan od zakona razvojne dinamike je zakon sličnosti i različitosti komponenata. Na razini komponenata, razvoj čine i različitost i sličnost; na razini sistema, razvoj čine kako različitost tako i ukupni broj svojstava.

Ono što treba pokazati i kako bi se objasnio i predvidio pomak u načinima participacije koji proizlazi iz razvoja, jest: 1. da se, kako rastu ukupan broj i raznovrsnost svojstava sistema, oni sve jednoličnije distribuiraju među pojedincima, i 2. da se, kako rastu ukupni broj i raznovrsnost svojstava na razini pojedinaca, pojedinci pomiču prema ili ih apsorbiraju razine sistema sve veće i veće kompleksnosti, do one točke gdje se pojedinci direktno uključuju u razinu sistema s maksimalnom kompleksnošću, u sam sistem. Prvi proces je proces uključivanja koji, kako je definirano, donosi sve više i više razine integracije sistema; drugi je proces kojim pojedinci pomiču svoje ponašanje do razine sistema.

Strukturalni uvjet za međuovisnost ili integraciju čine izvjesna sličnost (samo da bi se komuniciralo) i izvjesne razlike (npr. za razmjenu) među komponentama. Opća je tvrdnja da što su veće sličnosti i razlike među komponentama sistema to je veća i njihova međuovisnost (dok se ostala svojstva drže konstantnima). Za pojedince, što su veće njihove sličnosti i razlike to je veća i njihova integracija u sistem a time i njihova participacija u sistemu.²² Participacija je, prema tome, presudno određena *distribucijom* svojstava sistema među pojedincima; pojedinci će participirati u tolikoj mjeri da će dijeliti svojstva s ostalima i dopunjavati se na temelju njihovih razlika. Ove sličnosti i razlike ovise kako o ukupnom broju i raznovrsnosti svojstava sistema tako

²² Obrazovanje, koje ovisi o nekim kontekstualnim faktorima, jest jedan od najboljih indikatora raznovrsnosti pojedinca.

i o ukupnom broju svojstava svakog pojedinca. Prema tome, što je veći broj svojstava jednog pojedinca, a ako su ostale pojedinosti jednake, to je veća njegova participacija u sistemu. No, sam broj svojstava nekog pojedinca nije dovoljan. Međuovisnost pojedinaca a time i njihova participacija također je određena i distribucijom svojstava među ostalima.

Hipotetski primjer distribucije svojstava na određeni broj komponenata pokazat će razlike između maksimiranja jednakosti, maksimiranja različitosti i maksimiranja i različitosti i sličnosti. Uzmimo skup od 100 pojedinaca, dva tipa svojstava, »a« i »b« (raznovrsnost = 2), 75 svojstava varijeteta »a« i 25 svojstava varijeteta »b« (ukupni broj svojstava = 100). Bilo bi jednostavno rasporediti svojstva podjednako: svakom od 100 pojedinaca dodijelilo bi se po jedno od 100 svojstava. Da bi se maksimirao broj *pojedina*ca u skupu koji su različiti, treba pojedincima dodijeliti jedinstvene kombinacije svojstava: 1 »a«, nijedno »b«; 1 »a« i 1 »b«; 2 »a« i 1 »b«, *itd.* Maksimiranje broja pojedinaca koji bi bili slični na jedan način (odnosno imali jedan »a«) a različiti u ostalom, zahtijevalo bi dodjeljivanje najmanje jednog »a« a zatim preostalih »a« i »b« u raznim kombinacijama jednake frekvencije: ne bi bilo nijednog »b« bez najmanje jednog »a«. Pojedinci bi, po bilo kojem od posljednja dva principa, bili isključeni, tj. ne bi imali svojstava. Odnosi među određenim brojem slučajeva, ograničenih svojstava i ograničene raznovrsnosti, djelomično objašnjavaju društvenu stratifikaciju sa stanovišta razvoja: onoliko koliko su i raznovrsnost i ukupni broj svojstava ograničeni za jedan određeni broj komponenata, stratifikacija je veća.

Problem je pokazati zašto, kada rastu raznovrsnost i ukupni broj svojstava jednog sistema, oni moraju biti jednoličnije raspoređeni i u odnosu na frekvenciju i na raznovrsnost. Postavit ćemo dvije pretpostavke od kojih se jedna može objasniti razvojnim procesima, posebno brojem inovacija (i fuzijom postojećih kombinatoričkih mogućnosti), a druga teorijama individualne psihologije, posebno procesima kognitivne kongruencije. Prva je da porastom razine razvoja raste i stopa razvoja (ne per capita porast) i, osobito, stopa inovacija. Inovacija unosi raznovrsnost (koja se također može ili uvesti ili imitirati). Svaka dodatna stavka raznovrsnosti povećava kombinatoričke mogućnosti za kompleksnost i to eksponencijalno. Drugo, svaki pojedinac u datom vremenskom momentu može svladati samo određen maksimum raznovrsnosti, iako isto tako može imati svoj posebni »historijat« raznovrsnosti, što ovisi o mijenjanju njegovih karakteristika (od kojih neke može preuzeti »sistem«).²³ Posljedica ove gornje granice individualne raznovrsnosti i eksponencijalnog rasta raznovrsnosti sistema (koji je ograničen samo veličinom, odnosno brojem pojedinaca u sistemu) je »dodjeljivanje« svojstava.

Da bi se jedan sistem razvio, odnosno povećao svoju integraciju različitosti iznad određene točke (s datim ograničenjem za različitost zbog veličine sistema koje proizlazi iz granica pojedinačne raznovrsnosti), taj sistem mora ili povećati svoju veličinu zadržavajući iste omjere u distribuciji svojstava među pojedincima, ili raspodijeliti svojstva do približno gornje granice sposobnosti svakog pojedinca za raznovrsnost, ili pak i jedno i drugo. Ako sistem raspoređuje svojstva do gornje granice svakog pojedinca, javljat će se gotovo

²³ Historija bilo koja dva pojedinca koji se nalaze u istoj situaciji može imati za posljedicu povećanje rezalika među njima, unatoč sličnosti iskustva. Ako se uzme u obzir učenje, povećava se mogućnost za ljudsku različitost.

jednoličnost u broju svojstava unutar tolerancije individualnih razlika. Može se, međutim, pokazati da će sistem koji se brzo razvija (izvjesna određiva stopa za svaki sistem, ovisna o njegovoj razini razvoja), povećavati svoju kombinatoričku sposobnost daleko brže nego što može povećati svoju veličinu dugoročnim porastom populacije. Postoji alternativa da se ili »uvezu brojke« ili otvori sistem prema drugim sistemima s jednakim ili višim razvojem.²⁴ Ukratko sistem može uvesti veličinu ili izvesti svoju različitost, ili oba. Ova mreža odnosa između raznovrsnosti, distribucije, veličine itd. može se upotrebiti za objašnjenje, opet djelomično, promatranih obrazaca odnosa između tokova ekonomske razmjene, rasta populacije, migracija, distribucije dohotka i ekonomskog razvoja.

Iz potrebe da se pojedincima dodijele svojstva, kako bi se nastavila ili povećala stopa razvoja, proizlazi proces uključivanja. Ako jedan sloj ograničene različitosti i sa svega nekoliko svojstava dobije više svojstava i njegov doprinos sistemu shodno tome raste, ovisno, naravno, o razini razvoja sistema. Pojedinci s obrazovanjem, smještajem itd. postaju proizvođači, a kada postanu proizvođači oni sudjeluju, participiraju u drugim strukturama sistema s većom frekvencijom. Ovo uključivanje povećava kako kompleksnost sistema, iskorištavanjem kombinatoričkih mogućnosti, tako i razinu integracije sistema, povećavanjem ukupne baze za sličnost u sistemu. To zatim ubrzava (opet pod pretpostavkom da su ostale činjenice konstantne) stopu porasta raznovrsnosti, njenu distribuciju itd., a time i razinu participacije pojedinca u sistemu.

Sistemi u razvoju obično su, također, sposobni da apsorbiraju više raznovrsnosti, pretvarajući jednu stavku raznovrsnosti koja doprinosi različitosti u jedno svojstvo sličnosti i odvajajući ga time iz skupa svojstava koja sačinjavaju raznovrsnost svakog pojedinca. Ovo se postiže poznatim procesima standardizacije, rutinizacije i mehanizacije. Rezultat je povećana sličnost i veći integrativni potencijal sistema bez preopterećivanja pojedinaca raznovrsnošću; štoviše, to dozvoljava sistemu da rasporedi dodatna svojstva a pojedincu da promijeni svoju konstelaciju svojstava, povećavajući time ukupnu kompleksnost sistema. Da bi ocrtali ovu dinamiku, pretpostavit ćemo piramidalnu distribuciju frekvencija raznovrsnosti jednog sistema tako da nekoliko pojedinaca posjeduje dio raznovrsnosti sistema dok skoro svi pojedinci posjeduju ostalo. Kada je jedno svojstvo univerzalno rasprostranjeno, onda ono više ne djeluje kao svojstvo koje stvara različitost među komponentama. Ta stavka postaje za svakoga »automatska«; ona više ne »troši« sposobnost pojedinca za raznovrsnost. U najviše slučajeva ovaj proces transfera na sistem uključuje stavke koje se mogu mehanizirati, kao što je električna energija. Kada jedno svojstvo postane sistemski univerzalno, ono i dalje ostaje jedno svojstvo raznovrsnosti sistema u usporedbi s drugim sistemima, ali ne i pojedinačne različitosti. Jedna od dinamičkih kategorija sistema u razvoju jest stopa u kojoj se raznovrsnost pretvara u svojstvo systemske sličnosti. Kad je ovo postignuto, ukupan broj pojedinačnih svojstava raste za još jednu stavku sličnosti a time raste i integracija pojedinca u sistem (i opet, uz prisustvo ostalih uvjeta).

²⁴ Vidi naša predviđanja koja se odnose na sistemsku razmjenu i razvoj, u radu »Development and the Openness of Systems«.

Druga važna posljedica razvoja za participaciju, koja se događa istovremeno s distribucijom svojstava, jest pomak pojedinačne aktivnosti od sistema manje kompleksnosti ka sistemima veće kompleksnosti. Od simboličke participacije ka institucionalnoj, javlja se pomak od razine sistema kao cjeline, s određenom sličnošću i ograničenom različitosti, k institucijama veće različitosti i specifičnosti. Idući od institucione ka sistemskoj participaciji, pojedinac se udaljuje od onih institucija koje ne izražavaju ili ne utjelovljuju njegovu veću ili rastuću različitost prema sistemima koji to čine — ka sve višim razinama systemske agregacije, od kojih svaka ima veću raznovrsnost.

Zakon neophodne raznovrsnosti kaže da svaki sub-sistem ima manju raznovrsnost nego sistem čiji je on dio (najmanje jedno svojstvo manje). Da ovo nije slučaj, sub-sistem bi se vjerojatno odijelio ili bio odijeljen od sistema.²⁵ Ovaj je zakon sadržan u definiciji sistema i sub-sistema. Kod sistema s određenim brojem razina — institucija, lokalnih političkih jedinica itd. — razvoj sistema i odgovarajući porast raznovrsnosti i različitosti pojedinaca unutar njega potaknut će polagani, a ponekad i brzi, pomak pojedinaca ka jedinicama veće kompleksnosti. Ovakvo kretanje će zatim smanjiti kompleksnost nižih razina, ubrzavajući time kretanje ka razinama veće kompleksnosti.

Taj pomak individualne aktivnosti ima nekoliko implikacija. Jedna je da je sistem sve sposobniji da reagira na ukupnu kompleksnost a ne samo na neke specifične aspekte pojedinca, kao što su njegove političke sklonosti ili stručni stavovi. Pojedinac s različitosti postaju »kozmpoliti« te za izražavanje svoje jedinstvenosti zahtijevaju jedan sistem dovoljne kompleksnosti; oni radije participiraju direktno nego kroz institucionalne posrednike, koji sve više postaju relativno manje kompleksni nego pojedinci.

Razlog da s razvojem svaka institucija teži da ima manje različitosti nego pojedinci jest taj da se institucije temelje na modalnim sličnostima i malom odstupanju oko te modalne sličnosti.

Brzina ovog procesa ovisi o stopi razvoja sistema i o distribuciji svojstava među pojedincima. Obično se to događa na jedan diferenciran način, gdje nekoliko pojedinaca povećava svoju kompleksnost, pomiče svoju razinu aktivnosti, a sve više i više pojedinaca ih slijedi. Ovaj proces objašnjava, premda djelomično, zašto neke lokalne »elite« kruže na nacionalnom nivou te zašto nacionalne elite postaju internacionalne elite, što je proces koji doprinosi integraciji političkih sistema.²⁶

V. PROMJENE U PARTICIPACIJI

Upravo zbog toga što su razvoj i participacija nerazdvojno povezani i što je razvoj, onako kako je definiran, možda najopćenitije svojstvo društvenih sistema, objasniti što razne vrste participacije predstavljaju za pojedince znači objasniti skoro sve ko-varijante, uzroke i posljedice razvoja. Ovo se, analitički i uopćeno, može učiniti tako da se objasne opći odnosi (viši razvoj, veća jednakost među pojedincima) ili opisno, esktrapolirajući jedan opći odnos do konkretnih historijskih fenomena. Ovo drugo ćemo ovdje selektivno primijeniti kako bi rasvijetlili neke razlike u participaciji. Ako je jedna takva ekstrapolacija više deskriptivna nego analitička, iz nje proizlazi poznati Weberovski

²⁵ To se pripisuje W. Ashbyju, u radu: »*Interduction to Cybernetics*«.

²⁶ Ovo djelomično objašnjava kruženje elita koje je izučavano kao »preduvjet« političke integracije. Vidi K. Deutch i dr.: 1957.

²⁷ Za jasniju razradu vidi dodatak.

jezik fenomenološki izraženih idealnih tipova koji mogu ili ne moraju biti prisutni u pojedinačnim slučajevima.

Posljedice razvoja na participaciju djelomično su izvedene iz definicije razvoja a djelomično iz dinamike različitosti i sličnosti. Npr. broj alternativa koje su pojedincu dostupne s razvojem se silno povećava. Veliki broj alternativa znači da svaki izbor nije presudan. Posljedice izbora su umanjene, mada se, u smislu gubitka prilike, važnost ovih izbora za pojedinca povećava. Ovu i druge posljedice razvoja upotrijebit ćemo da bi objasnili prirodu participacije na različitim razinama razvoja.

Svijest o participaciji

Kod simboličke participacije ima malo svijesti o bilo kojem činu participacije, uključujući i simboličku reafirmaciju. Kod institucionalne participacije svijest o participaciji ograničena je na svega nekoliko postupaka. Štoviše, participacija je razdijeljena u pojedinačne sfere aktivnosti. U tim sferama svijest se uglavnom temelji na vlastitom interesu. Institucije participacije namijenjene su izražavanju sličnosti individualnih interesa ili sličnosti posebnog, grupnog interesa. Legitimnost participacije izražena je onim što sistem čini za pojedinca i onim što pojedinac čini za sistem — kao input-output mjera ponašanja sistema. Sistemska participacija, međutim, zahtijeva da pojedinac bude svjestan posljedica svog djelovanja na sistem kao cjelinu. On zna da može djelovati na promjenu stanja sistema suglasno sa svojim vlastitim sklonostima ili moralnošću.

Dok je kod institucionalne participacije participacija odijeljena od neparticipativnih postupaka i, shodno tome, postoji jasno razlikovanje političkog i nepolitičkog ponašanja, kod sistemske participacije nema tog odvajanja. Svaki postupak pojedinca, zbog toga što se događa u kontekstu visoke međuovisnosti, postaje politiziran. Tako će ono što se uči u razredu, ono što se kupuje na tržnici, da li se netko ženi, biti promatrano u odnosu na sistemske posljedice. Važnost individualnih postupaka za sistem proizlazi iz osjetljivosti sistema na male agregatne pomake, što je posljedica razvoja. Izbor na tržnicama će, kod razdijeljenog lokalnog tržišta, imati malo utjecaja na sistem. No, kod nacionalno integriranih tržišta i mali pomak, pogotovo ako se temelji na svijesti ostalih, utjecat će na cijene hrane.

Svijest će se temeljiti na relativno visokoj razini znanja o sistemu i njegovom funkcioniranju. Uzimt će se u obzir ne samo neposredne nego i dugoročne posljedice.

Dok su kod institucionalne participacije u središtu specifične, direktne posljedice, kod sistemske participacije su višestruke, makro- i dugoročne posljedice sve više dio svijesti o nekom izboru.

Odvajanje javnog i privatnog nestaje. Privatna je aktivnost kod institucionalne participacije jasno odvojena od javne. No, ako je svaki postupak politiziran, ako se svaki izbor razmatra u smislu svojih implikacija i ako se pojedinac u svojoj kompleksnosti sve više i više bavi kompleksnim umjesto jednostavnim subsistemima, onda malo toga (ako išta) ostaje privatno. Dapače, pojedinci će htjeti izraziti svoju različitost kako bi ostvarili svoj potencijal za interakcije i razmjenu.

Kod systemske participacije veliki dio vremena će se trošiti na traženje informacija, na postizanje obaviještenosti o kompleksnosti. Kako se individualna neovisnost i autonomija nagrađuju, najveći dio ovog traženja bit će usmjeren na autonomno sakupljene i analizirane informacije, umjesto na institucionalno filtrirane informacije.

Da bi se svladala različitost, pojedinac će se morati baviti općenitošću; generalizacija — apstraktna spoznaja — postat će presudno važna za održavanje jedne, na pojedincima utemeljene, autonomne veze s cijelom kompleksnošću sistema. Generalizacija ne podrazumijeva jednoličnost ili redovitost. Kombiniranje općih činjenica u posebne slučajeve nužno je za predviđanje i svladavanje različitosti.

Društveni odnosi

Kod systemske participacije bit će malo prinudnih društvenih odnosa. Kod simboličke participacije naglasak je na konformnosti a za nekonformnost postoje sankcije i isključivanje. Kod institucionalne participacije među ljudima postoje odnosi moć—autoritet koji dopuštaju sankcije. Kod systemske participacije neće biti društvenih sankcija, što znači da nijedan pojedinac ne može smanjiti raznovrsnost i međuovisnost ostalih pojedinaca, oduzimajući nešto ili stavljajući nekome zapreke do najšire moguće mreže međuovisnosti. Dok je kod institucionalne participacije težište na grupama i institucijama koje kontroliraju i utječu na druge, kod systemske participacije težište je na utjecaju pojedinca na stanje sistema a na druge posredno, putem promjena u sistemu.

S pomakom na systemsku participaciju, sistem sve više i više postaje samo-regulirajući — reguliran izravnim, svjesnim postupcima pojedinaca umjesto pomoću moći, sankcija i autoriteta. Reguliranje smanjuje raznovrsnost ili međuovisnost, ili obje. U samo-regulirajućem sistemu cijenit će se raznovrsnost, različitost, međuovisnost a sve veća raznovrsnost bit će prevladavajuća norma koja upravlja odnosima pojedinaca sa sistemom i s drugima. Zbog raznovrsnih razloga, vlade, kao izdvojeni skupovi vladajućih i kontrolnih institucija izgubit će na važnosti jer se ne mogu uhvatiti u koštac s veličinom i kompleksnošću sistema. A i zato jer, kada i djeluju, one podcjenjuju vrijednost raznovrsnosti u korist sličnosti i jednoličnosti.

Smatra se da afektivni odnosi, u onoj mjeri u kojoj uključuju repetitivno ponašanje, ograničavaju raznovrsnost. Međusobni odnosi pojedinaca bit će manje cijenjeni u smislu nagrađivanja repeticije a više u smislu njihovog doprinosa uzajamnom razvoju, odnosno u smislu povećavanja i mijenjanja raznovrsnosti pojedinaca.

Priroda konflikata mijenja se s razvojem. Kod simboličke participacije konflikti se ne mogu tolerirati. Ima ih malo ali kada se pojave oni su jaki. Svaki konflikt prelijeva se u sve aspekte života; pojedinci imaju malo izlaza za povlačenje iz konfliktne situacije pa su zato konflikti jaki. Kod institucionalne participacije konflikti su česti ali postepeno postaju slabiji. Konflikti se temelje na razlikama u interesima koji teže da pokrenu sistem u skladu sa svojim željama a ne u skladu sa željama drugih. Institucije pokušavaju uravnotežiti ove konfliktne interese ali s vremena na vrijeme ta pitanja postaju isključiva i razdorna pa rezultiraju jakim konfliktom. Iako sistem do-

nosi »zero-sum« odluke (dobro za jednog isključuje druge), s rastućom raznovršnošću više »positive-sum« odluka (ponešto za svakog) postaje moguće, pa shodno tome jačina konflikata opada.

Kod systemske participacije pojedinac uvijek ima izbor. Različitost je dovoljna da svakom pojedincu dade neko mjesto u sistemu. Pojedinac uvijek ima mogućnost povlačenja iz konfliktnih situacija pa se time ublažava jačina svakog konflikta. Konflikti mogu biti brojni, ali su rijetko jaki. Oni su brojni zato što je pojedinac uvijek u interakciji sa sistemom kao cjelinom. Nisu jaki zato što pojedinac nikada ne može gubiti.

Jednakost među pojedincima, kako je rečeno, kod systemske participacije raste, ali ne jednakost u mehaničkom smislu sličnosti. Pojedinci imaju sve više i više zajedničkog a ipak su različiti. Ove razlike znače da će postojati razlike u *načinima* kojima pojedinci participiraju, ali sve manje razlika u utjecaju pojedinaca na sistem. Svaki od njih bit će uključen u mrežu pojedinac—sistem, koja se javlja kod systemskog načina participacije.

VI. JEDNA EMPIRIJSKA INTERPRETACIJA OVE TEORIJE U KONTEKSTU LOKALNIH POLITIČKIH JEDINICA

Teorija razvoja koju smo djelomično razmatrali može se primijeniti na skoro svaki skup specifičnih društvenih sistema. Ona je primjenljiva na ekonomske institucije, univerzitete, vladine urede, kako na makro- tako i mikro-razini. Na makro-razini se postavlja pitanje kakve se promjene mogu predvidjeti u jednoj instituciji, u kontekstu jednog šireg sistema s određenim stupnjem razvoja i stopom razvojne promjene. Na mikro-razini, pitanje je kako se mogu predvidjeti posljedice porasta kompleksnosti jedne određene jedinice. Potrebno je postaviti obadva pitanja jer odgovor na prvo, naravno, sadrži elemente odgovora na drugo: mjesto institucije ili subsystema u širem sistemu određuje njegovu različitost i autonomiju. Nadalje, teorija razvoja pruža okvir za objašnjenje vremena, te stoga može biti orijentirana na prošlost, sadašnjost ili budućnost.

Plodno područje za primjenu teorije razvoja i participacije čine i lokalne političke jedinice. One su više-manje čvrsto određene, barem formalno, u sistemima veće kompleksnosti; one su više-manje univerzalne u suvremenim nacionalnim političkim sistemima; one su, u većini zemalja, središnja točka participacije; one se razlikuju kako unutar tako i među sistemima u odnosu na svoje razine i stope promjene kako razvoja tako i participacije.

Ako se ova teorija primijeni na jedno specifično područje, iz nje proizlazi skup predviđanja za posebne jedinice lokalne političke vlasti. Ako su jasno povezana s teorijom, ova predviđanja postaju empirijska osnova za sakupljanje daljnjih predviđanja, za označavanje dodatnih uvjeta koji čine ova predviđanja pouzdanim te za izmjenu i razradu teorije. Bez obzira kako ih široko ispitivali, lokalne političke jedinice su, međutim, samo jedno moguće područje koje može doprinijeti »pouzdanosti« teorije. No, to je ipak skoro neispravno područje podataka za testiranje teorije.

²⁸ Zdravo Mlinar: »Les conflict sociaux et le development social en Yougoslavie, Revue de l'Est, Volume 3, no. 2, Paris 1972.

Makro-sistemske razvojne promjene

Već je rečeno da je pitanje da li je i u kojem se omjeru javljaju višestruke razine sistema — direktna posljedica razvoja. Empirijsko je pitanje da li jedna određena točka agregacije ili razina tvori jedan sistem ili subsistem. Hoće li ga tvoriti ili ne ovisit će o tome u kojoj je mjeri odstupanja nekih određenih varijabli ili skupova varijabli dovoljno i značajno objašnjeno na toj razini u usporedbi s višim i nižim razinama, više ili manje obuhvatnim točkama agregacije.

Na nižim stupnjevima razvoja nema, ili ima vrlo malo diferenciranih sistemskih razina unutar sistema. Prije bi se moglo reći da postoji jedinstven ili totalni sistem. S određenim razvojem javlja se sve više diferencijacije među razinama unutar sistema i među posebnim vrstama varijabli ili sektora na koje ove različite razine različito utječu. S relativnom »zrelošću« institucionalne participacije javlja se veća autonomija subsistema i specijalizacija određenih razina.²⁹ Tako se, na primjer, pomoću malih lokalnih jedinica može objasniti političko ili glasačko ponašanje, pomoću onih još manjih — društveni stavovi i rodbinski obrasci a pomoću viših razina, kao što je regija, ekonomsko ponašanje ili kulturne sklonosti. S porastom institucionalne participacije pojavljuje se trajno razvijanje, mijenjanje i pomak skupa razina unutar sistema, što zahtijeva traženje one razine »analize« koja najviše odgovara određenim skupovima karakteristika ili ponašanja.

Kako institucionalna participacija dostiže najviše točku, ustupajući mjesto sistemskoj participaciji, javlja se trajni pomak naviše, prema razinama veće kompleksnosti. Vremenom će sve razine unutar sistema biti prevladane u korist direktnih veza pojedinac—sistem. Od lokalnog će se zadržati geografske točke distribucije populacije, kako bi se olakšale veze sistema i fizičkog prostora. Ljudi će ostati »lokalni«; društveno, političko i ekonomsko ponašanje vezat će se za druge sisteme. Jedna od implikacija ovog općeg predviđanja jest ta da su za proučavanje ponašanja u lokalnom kontekstu najpogodniji sistemi u razvoju — oni sistemi koji se kreću prema zrelosti institucionalne participacije — a ne nisko ili visoko razvijeni sistemi.

Razlozi za pomak od lokalnih razina ka višim razinama sistema su dvostruki. Jedan, koji smo razmatrali, proizlazi iz zakona neophodne raznovrsnosti koji kaže da svaki sistem ima veću raznovrsnost nego bilo koja od njegovih komponenata. Kako pojedinci postižu veću raznovrsnost oni će pomicati svoju aktivnost, svoju svjesnu participaciju, ka višim razinama. Drugi razlog se odnosi na promjene koje se javljaju s ekonomskim razvojem — na smanjivanje važnosti funkcija »vremensko-troškovne distance«. Jedna lokalna politička jedinica odražava te funkcije ili se njima opravdava.

Prenošenje robe i ljudi vremenom je postalo manje linearna funkcija udaljenosti a više stalni utrošak u smislu šifriranja (pakiranja) i dešifriranja (raspakiranja). Nadalje, suvremena tehnologija informacija čini udaljenost skoro beznačajnim faktorom u prenošenju poruka.

Ovaj proces ilustriraju dvije opće fenomenološke manifestacije razvoja (definirane fenomenološki umjesto teorijski kao rastući per capita output ili drugi pokazatelji ekonomskog rasta): urbanizacija i obrazovanje (Harbison,

²⁹ Almond i Powell (op. cit.) kažu da autonomija subsistema raste s razvojem. Po našem mišljenju, međutim, autonomija subsistema raste s pomakom na institucionalnu participaciju a zatim opada.

1970). Obrazovanje ćemo upotrebljavati kao fenomenološki indikator individualne raznovrsnosti a urbanizaciju kao indikator toga koliko je različitost u zemlji dostupna ljudima. Poznato je da se najrazvijenije i najnerazvijenije zemlje, ako isključimo neke mješovite obrasce razvoja, razlikuju prema populaciji koja živi u gradovima. Također je empirijski poznato da najobrazovaniji (najkompleksniji) pojedinci društva žive u gradovima (dostupna im je različitost). Iz raznovrsnih studija je više nego poznato da najkozmpolitiskiji pojedinci usredotočuju svoju aktivnost i pažnju na događaje izvan naselja — na naciju ili, u ograničenom broju slučajeva, na međunarodne događaje. Jasno je, nadalje, s nekim izuzecima kao što su Filipini, da je participacija u formalnim participativnim institucijama veća u gradovima i među više obrazovanim grupama.³⁰ Predviđanja iz naše teorije razvoja uzimaju u obzir ove konzistentne fenomenološke nalaze koji se tiču odnosa između obrazovanja, urbanizacije, kozmpolitizma i participacije.

U proučavanju lokalnih društvenih sistema ovo znači da je u sistemima male kompleksnosti lokalna jedinica uglavnom zatvorena i da su razine višeg okupljanja samo to — agregati a ne sistemi. S razvojem se i razine razvijaju; kasnije se gube. Regije apsorbiraju razlike među gradovima s obzirom na stope zapošljavanja i cijene potrošnih dobara; karakteristikama metropolitanskih područja može se objasniti više odstupanja nego karakteristikama njihovih lokalnih jedinica. Daljim razvojem nestaju čak i regionalne razlike, zbog nacionalne fluktuacije u zapošljavanju.

Razvoj određuje što je i koliko lokalno, kako u participaciji tako i u ostalim aktivnostima. Vjerojatno je točno da se odstupanje duž nekoliko dimenzija američkih gradova bolje objašnjava njihovom pripadnošću velikim ekonomskim regijama, nego njihovim čisto lokalnim osobitostima. Nadalje, vrlo je vjerojatno da će, s razvojem zemlje i porastom različitosti pojedinaca u gradovima, regionalne varijacije ustupiti mjesto nacionalnim faktorima. Za gradove SAD postoje dokazi u prilog ovome. Neka komparativna istraživanja pokazala su da je mjera u kojoj je ponašanje lokalno propisano ili određeno, funkcija razvoja. Varijable lokalne razine, na primjer, bolje objašnjavaju lokalna odstupanja u Indiji nego u SAD. No opet, ostali faktori moraju biti konstantni. (ISVIP, 1971).

Mikro-implikacije

Iako su makro-sistemske implikacije razvoja odlučne za lokalne političke jedinice, i u samim lokalnim jedinicama očituje se utjecaj razvojnih procesa na participaciju. Za raspravu ćemo izdvojiti dva takva pravca implikacija: otvaranje alternativa za pojedince i difuziju lokalne političke moći. Ova rasprava prvenstveno objašnjava sisteme koji ulaze u stadij visoke institucionalne participacije.

S povećanjem razvoja na lokalnoj razini javlja se i povećana raznovrsnost, a time i kombinatoričke mogućnosti za različitost. Uz veću različitost pojedinaca ima više alternativa. S većim brojem alternativa i većom mogućnošću zadovoljavanja svih sklonosti, veći su i poticaji za participiranje. Prema tome, ukupni nivo individualne participacije trebao bi rasti u skladu s povećanjem raznovrsnosti.

³⁰ Ekološke karakteristike i zaključci izvedeni iz njih donekle su problematični. Na Filipinima je, na primjer, relativno poznato da se obrazovane grupe u gradovima povlače iz političkog sistema.

S više alternativa a time i individualnom slobodom izbora, opadati će jačina pojedinih konflikata. Ovo je opadanje rezultat dostupnosti alternativa svakom pojedincu. Čovjekova sloboda izbora, koja je funkcija njegove raznovrsnosti, povećava njegovu mobilnost — fizički, socijalno i psihološki. On se može naseliti izvan svoga mjesta, promijeniti svoje organizacijske i institucionalne aktivnosti ili se orijentirati prema sistemima veće kompleksnosti. S porastom opće mobilnosti smanjuje se sposobnost lokalnih institucija za sankcije nad pojedincima — neformalno ili formalno (ako postoji izbor, trajanje sankcija se može poništiti napuštanjem zajednice). Kako je smanjena težina mogućih negativnih posljedica, pojedinci su pripravniji na »rizik« participacije. Prema tome, odnosi među alternativama, individualni izbor, mobilnost, sankcije, vode većem uključivanju pojedinaca a time i intenzitetu njihove participacije u institucijama lokalne jedinice.

Nadalje, s porastom individualne raznovrsnosti i izgleda za mobilnost, pojedinci s najvećom raznovrсношću gravitirat će sistemima veće kompleksnosti. Tako će, razvojem lokalne jedinice, pojedinci s većom raznovrсношću otići (ili htjeti otići) a njihova će participacija sve više biti orijentirana ka sistemima veće kompleksnosti (kozmopolitizacija).

S postojanjem alternativa ne samo da se smanjuje institucionalna moć i kontrola lokalnih vlasti nad pojedincima, nego se ona i ravnomjernije distribuira među pojedincima i institucijama lokalne jedinice.³¹ Prvo, postoji više

suparničkih lokalnih institucija uz koje se pojedinci mogu vezati a svaka od njih ima određeni utjecaj na stanje lokalnog sistema. Drugo, kod lokalnih institucija vlasti opada mogućnost sankcija. Značaj formalnih institucija koje donose odluke bit će zato umanjen. Reagirajući na ovo, formalne institucije će postati pristupačnije i reprezentativnije, unatoč tome što se sve više pojedinaca uključuje u specijalizirane institucije koje više odgovaraju njihovim potrebama. Zbog toga će među lokalnim izabranim rukovodstvom biti više fluktuacije, među imenovanim više različitosti a u isto vrijeme sve manje i manje posla. Događaji će sve više biti određeni kako drugim institucijam unutar lokalne jedinice tako i onima izvan nje.³²

Pomakom s institucionalne na sistematsku participaciju lokalne jedinice će postepeno postati točke fizičkog okupljanja pojedinaca, za isporuku i raspacavanje robe i usluga koje proizvodi makro-sistem. Politički lideri postat će simbolički zaostaci jednog prethodno prevladavajućeg poretka razvoja i participacije.

DODATAK:

Razvoj i tri načina participacije:

Tabela koja slijedi djelomično ilustrira tvrdnju o razvojnim faktorima koji utječu na pomak u načinu participacije. Pojedine stavke su više ilustrativne i sugestivne nego obuhvatne. One su formulirane Weberovskim jezikom idealnih tipova, te ukazuju da takve čiste postavke praktično ne postoje. Pret-

³¹ Vidi istraživanje Janeza Jerovška o procesu donošenja odluka u »razvijenim« i »nerazvijenim« općinama Slovenije: Janez Jerovšek: 1970.

³² O količini stvarne samovolje javnih službenika, zakonodavaca, rukovodilaca i lokalnih vlasti u donošenju godišnjeg budžeta, u SAD se dosta raspravlja. Poznato je, međutim, da svake određene godine sredstva o kojima se odlučuje čine samo mali dio ukupnih sredstava, od kojih je najveći dio obavezan. Svako veće premještanje sredstava moralo bi se provoditi niz godina.

postavlja se da svaki postojeći sistem posjeduje neke aspekte svakog načina a da jedan dominira. Zbog Weberovskog jezika izrazi su fenomenološki, odnosno više ukazuju na deskriptivne manifestacije nego što projiciraju vrijednosti općih varijabli.

Razvoj, onako kako je definiran, pruža jedno jedinstveno, kvantitativno mjerilo za svaki društveni sistem, iako je takvo mjerilo sačinjeno od nekoliko dimenzija. Različiti stupnjevi razvoja imaju društvene, strukturalne i dinamičke posljedice za participaciju. Ovo smo u tabeli nazvali *razvojni kontekst*. Tri tipa participacije se, međutim, »kvalitativno« razlikuju jedan od drugog a javljaju se kao rezultat kvantitativnih promjena u stupnju razvoja. Svi su ovi faktori međusobno povezani.

RAZVOJNI KONTEKST PARTICIPACIJE

Dimenzija	Stupanj razvoja		Visoki
	Niski	Srednji	
1. Osnova društvene organizacije	Individualne sličnosti (jednoličnost)	Grupne razlike, individualne sličnosti (pluralizam)	Individualna sličnost i različnost (ukupna različnost)
2. Karakter društvene strukture	Kruta	Fleksibilna	Fluidna
3. Osnova »političke« organizacije	Autoritet	Moć	Utjecaj
4. Razine prostornih sub-sistema	Jedinstvena, ograničena teritorijalna jedinica	Višestruke razine	Globalni neteritorijalni sistem
5. (Ne-)jednakost	Utvrđene uloge	Društvena i materijalna nejednakost	Jednakost individualne različitosti
6. Sloboda izbora	Ograničene alternative i utvrđeni izbori	Više alternativa i ograničeni izbor	Više alternativa i neograničeni izbor
7. Konflikti	Malo, ali jaki	Mnogo, ne jaki	Malo, ne jaki
8. Priroda udruživanja	Ograničeno, nekritično i slučajno	Partikularističko, kategoričko i trajno	Trajno ali promjenljivo, selektivno, obuhvatno, svrsishodno i privremeno
9. Društvene norme	Običajne, svete	Pozitivni zakon	Laičke, moralna odgovornost (norme)
10. Mehanizmi društvene kontrole	Isključivanje — sankcije	Poticaji — sankcije	Samo-reguliranje
11. Fizička mobilnost	Vežanost za naselje	Ograničena, ali u porastu	Bez stalnog smještaja
12. Društvena mobilnost (horizontalna, vertikalna)	Strogo ograničena	Ograničena, ali u porastu	Nevažna
13. Upotreba ljudskog faktora	Nevažno	Slabo upotrebljeni	Potpuno upotrebljeni

TRI NAČINA PARTICIPACIJE

Dimenzija	Simbolička	Institucionalna	Sistemska
1. Funkcija participacije	Održavanje kohezije	Zastupanje interesa	Razvoj pojedinca i sistema
2. Razina težišta participacije	Totalno društvo (malog opsega)	Institucije, organizacije	Globalni sistem
3. Suma individualnih svojstava koja se smatraju važnima	Sva od nekoliko mogućih	Nekoliko od više mogućih	Sva od više mogućih
4. Priroda participativnog ponašanja	Uronjeno u jednolične, slučajne aktivnosti	Sekundarno u odnosu na glavnu aktivnost (zaposlenje)	Primarna aktivnost pojedinca
5. Svrha participativnog ponašanja	Nije jasno određena	Participacija kao sredstvo određenih ciljeva, vrijednosti	Individualna težnja ka slobodi
6. Sadržaj participativnog ponašanja	Izražavanje jednoličnosti	Određena pitanja (vrste pitanja)	Opći kriterij
7. Svijest o ulozi i odgovornosti	Nesvjesno	Svijest o vlastitom interesu (ograničena odgovornost)	Svijest o sistemu i odgovornost za sistem
8. Repetitivne — kreativne uloge	Obično repetitivne	Repetitivne i inovacijske	Inovacijske, kreativne
9. Pasivne — aktivne uloge	Pasivne, nema izbora	Izbor različitih pasivnih uloga (publike)	Neograničen izbor aktivnih uloga
10. Uloga doprinošenja — uloga trošenja	Nema razmjene (ili je ograničena)	Jasno razlikovanje: žrtva — korist	Spojene
11. Raspon vremenske dimenzije participacije	Prošlost, sadašnjost: prevladavajuća briga — sadašnjost, prošlost	Kratkoročna: sadašnje-buduća briga za budućnost (donekle)	Dugoročna: prošlost, sadašnjost, budućnost
12. Donošenje odluka — posrednici	Jedinstveno autoritativno tijelo (pojedinaac)	Grupe, institucije, organizacije	Pojedinaac
13. Podjela između privatne (neformalne) i javne participacije	Nema javne sfere	Priznata i cijenjena	Stapanje, nema privatnog

LITERATURA

1. Almond G., Powell G., *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Little, Brown, Boston, 1966.
2. Apter D., *The politics of Modernization*, The University of Chicago Press, Chicago, 1965.
3. Ashby W., *Introduction to Cybernetics*, Wiley, New York, 1966.
4. Bruner J., Brewer G., *Organized Complexity*, The Free Press, New York, 1971.
5. Dahl, R. A., The City in the Future of Democracy, *The Americyn Political Science Review*, vol. 61, Dec. 1967.
6. Deutch K., *The Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton University Press, Princeton, N. J. 1957.
7. Harbison F., Maruhnic J., Resnick J., *Quantitative Analyses of Modernisation and Development*, Princeton University, Industrial Relations Section, Princeton, N. J. 1970.
8. Huntington S., *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven, 1968.
9. ISVIP, *Values and the Active Community*, Free Press, New York 1971.
10. Jerovšek Janez, *The Structure of Influence in the Yugoslav Commune*, The New Atlantis, Vol. 1 zima, 1970.
11. Mlinar Zdravko, Svilupo dei sistemi e apertura dei confini, (Razvoj i otvorenost sistema), *Numeri Unici di Sociologia*, Anno 12. No. 3, Trento, 1972.
12. Rogers E. M., *Communications of Innovations: A Cross-Cultural Approach*, The Free Press, New York, 1968.
13. Teune H., *Integration of Political Systems*, (rad predan za International Studies Association, San Juan, Puerto Rico, 1971.)
14. Verba S., Nie N., Kim J., The Modes of Democratic Participation, *Comparative Politics Series*, vol 2, (Sage Publications, Beverly Hills, Cal., 1971.)

Prevela: Vanja Moric

Henry Teune, Zdravko Mlinar

DEVELOPMENT AND PARTICIPATION

(Summary)

The thesis of this paper is that development determines the modes of participation — the participatory structures of the system and the way in which individuals relate to them. There are three qualitatively different structures of participation, with consequences for individual activity, which emerge as development (a quantitatively defined concept) increases: symbolic, institutional and systemic participation. These modes are present in all »empirical« social systems; but one or another is the dominant mode. The developmental context thus defines what is participation and what kinds of participation are possible.

From a macro-historical perspective, the relationship between development and institutional structures is the source of a participation crisis in developed countries and no restructuring of those institutions can transform individuals into effective legislators for a complex system. Indeed, the scale of the system at a certain point will be so great that the individual-institution-system linkages will break and recede into ritualistic remnants of participation. These changes will be accompanied by more and more direct individual participation in the system. Development is destroying institutions making a new mode of participation possible. Nothing except stopping development can abort this developmental change.

Because this developmental process is already under way, it is possible to predict and observe it with contemporary data and in part, to confirm whether, where, and under what conditions changes in participation are taking place. The specific shape of these changes, derived from a partially constructed developmental theory, can be clearly formulated, modified, and explicated with research. With such a knowledge man ought to be able to control the directions of these changes, minimize some of the inevitable costs of change, and make it possible to deal with these changes rather than, as has almost always been the case historically, to be victimized by them.